

Ondergrondse woelmuis

Microtus subterraneus

De ondergrondse woelmuis is onze kleinste woelmuis en onderscheidt zich van andere woelmuizen door zijn zeer kleine ogen. Hij heeft een gedrongen bouw, een kop-romplengte van maximaal 11 cm en een gewicht van maximaal 24 g. De dichte vacht is donker grijsbruin op de bovenzijde en lichtgrijs tot blauwgrijs op de buik. De oortjes zitten bijna geheel verstopt in de vacht. De staart is tweekleurig, dun behaard en tot 3,6 cm lang. De voorpoten hebben goed ontwikkelde nagels. De achtervoeten hebben vijf zoolkussens, één minder dan onze andere kleine woelmuizen (LANGE ET AL. 1994).

Ondergrondse woelmuizen leven doorgaans in groepen van 5-10 dieren. Hoewel zo'n groep de hele zomer of langer kan blijven bestaan, is de leden een kort leven beschoren: gemiddeld worden ze slechts vier maanden oud. Het is dan ook normaal dat in circa zes weken de helft van de volwassen dieren is vervangen. Er is binnen een etmaal een activiteitsritme van 3-4 uur (LANGE ET AL. 1994).

Hoewel de ondergrondse woelmuis zich het hele jaar kan voortplanten, zijn er gemiddeld slechts circa vijf worpen per jaar met gemiddeld 2,5 (1-4) jongen (NIETHAMMER 1982). Deze voor woelmuizen relatief lage productie van jongen wordt gecompenseerd door de relatief veilige ondergrondse levenswijze.

Leefomgeving

De ondergrondse woelmuis bewoont bij voorkeur zoomvegetaties en lintvormige landschapselementen met dichte gras- en kruidenvegetaties in kleinschalige landschappen. Ook is hij te vinden in tuinen en boomgaarden met een bemeste bodem (LIGTVOET 1986). Het individuele leefgebied is klein, met een straal van ongeveer 50 m. Ondergrondse woelmuizen graven niet alleen gangen, maar benutten ook

die van andere woelmuizen of mollen (NIETHAMMER 1982). Nest- en voorraadkamers liggen tot op een diepte van 40 cm en worden bekleed met grassen.

Voedsel

Het voedsel bestaat voornamelijk uit grassen, kruiden, wortels en knollen. Dit wordt af en toe aangevuld met insecten en hun larven of met wormen (JENRICH ET AL. 2010).

Areaal

De ondergrondse woelmuis is een Continentaal-Europese soort. De noordgrens van het areaal loopt door Zuid-Nederland tot in Rusland. De zuidgrens loopt van Bordeaux in West-Frankrijk via de zuidelijke Alpen en de kust van de Adriatische Zee naar het noorden van Griekenland en de kuststrook van de Zwarte Zee in het noorden van Turkije. Geïsoleerde populaties komen voor in Estland en het aangrenzende deel van Rusland.

Voorkomen in Nederland

Prehistorie

De laatste ijstijd heeft de soort uit grote delen van Europa verdreven. Daarna heeft de ondergrondse woelmuis zich weer over een groot deel van Europa weten te verspreiden. In

▶ Ondergrondse woelmuis.
Foto: Dick Klees.
Common pine vole.

◀ Habitat van ondergrondse woelmuis bij het Drielandenpunt in Zuid-Limburg.
Foto: Erwin van Maanen.
Habitat of common pine vole in the province of Limburg.

de vuursteenmijn in het Savelsbos in Zuid-Limburg, die al omstreeks 3000 voor Christus in gebruik was, zijn schedelresten van ondergrondse woelmuizen gevonden; het kan echter niet worden uitgesloten dat de dieren later in de mijngaten zijn gevallen (FELDER & CUPEDO 1998). Prummel (1983) beschreef resten uit het vroegmiddeleeuwse Dorestad.

Historische gegevens tot 1946

Nadat in 1929 resten van de ondergrondse woelmuis waren gevonden in braakballen uit Zuid-Limburg, werd de aanwezigheid in de jaren 1930 ook vastgesteld in Midden-Limburg en het oosten van Noord-Brabant (IJSELING & SCHEYGROND 1943). In het begin van de jaren 1940 werden resten van de ondergrondse woelmuis gevonden in braakballen uit de buurt van Hoeven (NB) (SCHREUDER 1945) en uit Bergen op Zoom (NB) (LIGTVOET & STRAETMANS 1992). Schreuder (1945) meende al dat in Nederland de Maas de noordgrens van het verspreidingsgebied vormt. Zij vermeldde dat de ondergrondse woelmuis, hoewel in België niet zeldzaam, in Zeeuws-Vlaanderen niet was aangetoond. In 1945 werden er echter bij Terneuzen resten van een ondergrondse woelmuis aangetroffen in een braakbal (LIGTVOET & STRAETMANS 1992).

Periode 1946-1969

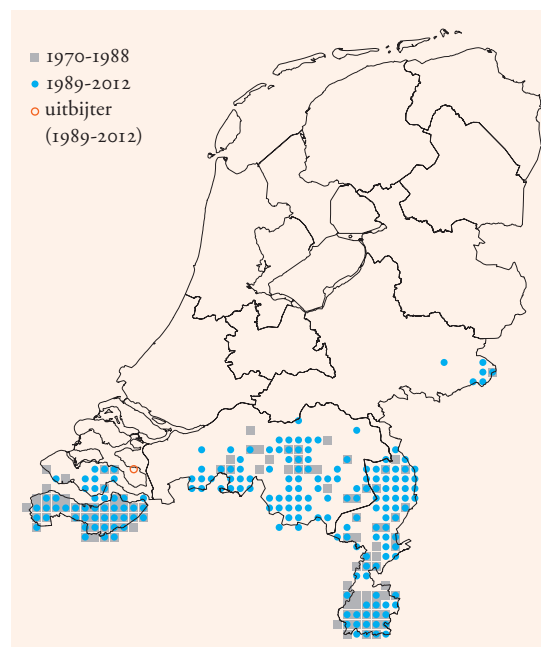
Het voorkomen in Zeeuws-Vlaanderen werd in deze periode bevestigd door een vangst en meerdere braakbalvondsten. Ook vond men resten in braakballen uit Walcheren en Zuid-Beveland, hoewel er getwijfeld werd of de uil de muizen wel op die locaties had gevangen (VAN WIJNGAARDEN ET AL. 1971). Opmerkelijk is de vondst van resten van een ondergrondse woelmuis in een braakbal van een kerkuil die in 1951 werd verzameld in de voormalige gemeente Zwollerkerspel (ov). Als mogelijke herkomst van het dier werden delen van de provincie Overijssel of aangrenzend Gelderland geopperd, waar toen nog vrijwel geen onderzoek naar kleine zoogdieren was gedaan (MOSTERT 1989B).

Periode 1970-1988

Eind 1988 werden in Walcheren en Zuid-Beveland opnieuw resten van ondergrondse woelmuizen aangetroffen in braakballen, wat deed vermoeden dat de soort hier toch aanwezig was (MOSTERT & VAN DEN BERG 1990). Uit Overijssel en Gelderland zijn geen vondsten gemeld (LIGTVOET & STRAETMANS 1992), maar achteraf bleek dat in 1987 bij Ratum, ten oosten van Winterswijk, een volwassen ondergrondse woelmuis was gezien (gegevens in de Nationale Databank Flora en Fauna).

Periode 1989-2012

Al in het begin van deze periode werden op Zuid-Beveland enkele ondergrondse woelmuizen gevangen, wat duidelijk maakt dat de soort hier feitelijk gevestigd is (LIGTVOET &

STRAETMANS 1990). Mogelijk is een uitbreiding van het areaal gaande richting Walcheren (BUISE 2010). Deze schijnbare ontwikkeling kan echter ook het gevolg zijn van intensiever onderzoek. Voor Noord-Brabant en Noord-Limburg is de toename van het aantal atlasblokken waarin de soort is vastgesteld vooral een gevolg van intensivering van het onderzoek van braakballen van uilen.

In 1992 werden bij Ratum, waar in 1987 een exemplaar was gezien, voor het eerst ondergrondse woelmuizen gevangen. Ook werden hier resten van ondergrondse woelmuizen gevonden in braakballen van een kerkuil. Inmiddels is dat al op meerdere plaatsen in de oostelijke Achterhoek het geval geweest en waarschijnlijk zal uit uitgebreider onderzoek blijken dat de soort hier algemener is dan voorheen was vermoed (LA HAYE 1992).

Verandering en oorzaken

De veranderingen in het verspreidingsbeeld lijken ten dele het gevolg van intensiever onderzoek. De eerste aanzet daartoe was de publicatie van een bruikbare determinatiesleutel van muizenschedels (SCHREUDER 1931). Waar de areaalgrens in ons land precies ligt moet nog nader worden onderzocht. Een handicap daarbij is de ondergrondse leefwijze, waardoor de soort lastig met inloopvallen is te inventariseren en relatief weinig door uilen wordt gevangen.

Bedreigingen en bescherming

Hoewel gegevens over de omvang van de populaties in Nederland ontbreken, kan door de afhankelijkheid van kleinschalig cultuurland worden aangenomen dat het teloorgaan ervan een bedreiging voor de soort vormt. Het handhaven, goed beheren en zo mogelijk weer herstellen van hagen en heggen en het inruimen van 'overhoekjes' in het agrarisch landschap zal het voortbestaan van de populaties zeker dienen. Door planmatige inventarisaties kan de binding aan specifieke habitatkenmerken beter worden geduid, waardoor eventueel meer gerichte beschermingsmaatregelen mogelijk zijn.

Dick Klees

SUMMARY

Common pine vole *Microtus subterraneus*

The common pine vole occurs in the south of the Netherlands and in the Achterhoek in the east of Gelderland. Pine voles inhabit vegetation edges and linear landscape elements with dense grass and herb vegetation in small-scale landscapes. They are also found in gardens and orchards. Because of their subterranean habits, pine voles hardly show up in live-trapping inventories and only infrequently in owl pellets. This makes it difficult to determine their exact distribution and possible population trends.